

Újszászy Kálmán kilencvenéves

Milyen régen is volt az, amikor először találkoztam Újszászy Kálmánnal! Több mint 70 évvel ezelőtt, 1921 őszén. Én negyedikes gimnazista voltam Patakon. Ide toppant ő be akkor, a teológiára. Láttam én teológust ezelőtt is eleget, de azok általában jól megtermett, sötét ruhában járó, tekintélyt tartani igyekvő, leginkább bajszos fiatal férfiak voltak. Kálmán viszont nagyon elütött ettől a típustól. Náluk sokkal kisebb termetű, vékony dongájú, mozgékony, szemüveges, a budapesti aszfaltról szalasztott, rövidnadrágos, fehér tornacipős, világias kamasznak látszott. Az akkori „elekción vers” emlékezetem szerint ezt a képet örökítette meg róla:

*Neuerschwabel Kálmán ideszakadt Pestről,
Sohasem volt távol szülői tűzhelytől,
De mióta ittvan, mindegyre azt bajtja,
Hogy a kis ökörnek nagy ökör az anyja.*

Elképzelhető, hogy mit jelenthetett ennek az újdonsült pataki diáknak az óriási klíma-változás! Am Kálmán már ekkor is a beilleszkedés, az alkalmazkodás rugalmas szellemű sikerembere volt. Előző diákévei cserkésztapasztalatai révén nyitva állt előtte az éppen akkor alakuló cserkészcsapat, amelynek alapítói azok a pataki teológusok voltak, akikkel sorsa összehozta a tahi református diáktáborban: Vincze Károly, Szabó Zoltán, Zsíros József, Benke József. Ők később is nagy hatással voltak fejlődésére.

Újszászy Kálmán életpályáját vizsgálva nehéz eltávolítanunk magunktól azt a *Kerényi Károly és Thomas Mann* által képviselt gondolatot, hogy minden ember életébe beleszólnak bizonyos „mitikus szerepet játszó emberek”. Úgy gondolom, Újszászy Kálmán gondolkodásától sem esik messze ez a felfogás. Mert nézzük csak családi gyökereinek, első útrakelésének, pályaválasztásának körülményeit!

Századunk legelején, 90 évvel ezelőtt, 1902. december 13-án Luca napján! – született Budapesten, a Lipótváros gazdag nagypolgárok lakta negyedében. Így – területi jogon – a jó hírű Markó utcai gimnáziumba került, ahol az osztályban egyetlen református gyerek volt. Az ugyanott tanuló *Németh Lászlóval* és a később pataki tanárrá lett *Szatmáry Lajossal* együtt a Vörösmarty utcai skót misszió épületébe jártak vallásoktatásra. Az itteni vallásórák döntő jelentőségű élményévé váltak a véletlen sodortatás vagy – ahogy Újszászy Kálmán minden bizonnyal átéli: az isteni gondviselés jóvoltából. Kitűnő vallásánára ugyanis az egykori pataki teológus, *Gombos Ferenc* volt, aki később *Simándy Pál* néven lett íróvá, lapszerkesztővé. Pataki diákélményeiről regényt írt. Újszászyt Gombos Ferenc irányította az akkoriban rendszeresen működő tahi református diáktáborba. A tábor szelleme megtetszett neki, s bár ő azzal az elhatározással készült az érettségi után Pestre, hogy az egyetemen finnugor nyelvészetet fog tanulni, az említett „mitikus szerepet játszó” új barátok ösztönzése a pataki teológiára irányította lépteit.

A gondos szülők akarata szerint előbb külföldre ment „német szóra”. Mikor szülei megtudták, hogy életpályául a teológiát választotta, azt szerették volna, hogy a garamszent-

¹*Harsányi István*: Sárospatak a magyar nevelésügy szolgálatában. Sárospatak, 1943. 4. old.

györgyi gyökerű család papjelölt fia a pápai kollégiumban tanuljon. Miért kell neki a messi Sárospatakra mennie, ahol a családnak nincsenek gyökerei? Ekkorra azonban Kálmán már bekerült a „pataki szellem” vonzáskörébe, s nemcsak „bekukkant” Patakra, hanem ott is ragadt, s ma – immár 71 év óta – egyvégtiben élte és éli most is a Patakhoz hűséges diák, tanár, tudós, közéleti ember életét. Erdélyi János, amikor 1851-ben Patakra került és megindította a szerkesztésében irodalomtörténeti jelentőségűvé vált *Sárospataki füzeteket*, ennek bevezetőjében azt írta, hogy „a szellem ott fúj, ahol akar”. S akkoriban éppen úgy Sárospatakon akart fújni, mint később az 1920-as, '30-as és '40-es években, vagyis pontosan Újszászy teológus évei és fiatal tanársága évtizedeiben.

Bárkinék az életpályáját tanulmányozzuk is, szükséges, hogy a nagyszülők nemzedékére is vessünk néhány figyelmes pillantást. A nagyszülők ugyanis már eleven és jól körülírható emlékekben élnek az unokák emlékezetében.

Újszászy apai nagyapja jómódú garamszentgyörgyi gazdálkodó volt, ám belekerült a dzsentrisedő életforma csapdájába. „Gyermekek haduk – négy gyermek – futott elszéledve szerte a szomorú világba”, s lett belőlük itt-ott valaki. Kálmán apjának Pestre kellett mennie szerencsét próbálni. Itt, többféle próbálkozás után, a postánál gyökeresedett meg, ahol postatiszti rangig vitte. Ebben is öregedett meg.

Az anyai nagyapa földközélen élő váci volt, akinek lánya, a későbbi Újszászyné önálló munkavállalóként egy nagy lipótvárosi ház házmestere lett, s akinek már viceházmestere is volt. A családban örökölt szigorú kálvinista életfelfogás és értékrend, a nagyszülő feltétlen pontosságot követelő morálja még tapintható közelségben volt mindkét ágon. A konstruktív életvitel, a megélhetésért végzett kemény munka egyformán jellemezte Újszászy anyját is apját is. Így szinte természetes, hogy az ő jellemének is fő tartópillérévé vált a szorgalom, a megbízhatóság, a kötelességteljesítés, a tekintélytisztelő, a fegyelmezett közösségi magatartás. Mindezt később ő is feltétel nélkül vállalta és elvárta fiaitól, lányaitól is. Ezért aztán nem volt könnyű az olykor már-már mereven következő követelményrendszerhez idomulniuk a gyerekeknek. Ennek a nevelési rendszernek nyilvánvaló köze van ahhoz, hogy a nagycsaládot máig összetartó házaspár: a szigorú követelményű apa és a szelíd mosolyú tanárnő- feleség, Deák Ilona, sikeres életvezetésű gyermek- és unokahadát nevelt maga és az ünnepi „nagyasztal” köré.

Tanulmányi évei alatt, majd tanítóképző-intézeti és teológiai tanárkodása idején Kálmán számos ösztökélő területét találta meg sokoldalú tehetsége kibontakoztatásának. Végigjárta a pataki kollégiumi hierarchia minden lépcsőfokát, a szeniorságtól, a cserkészparancsnokságtól kezdve a kollégiumi közigazgatóságig, könyvtár- majd gyűjteményigazgatóságig. S közben elnyerte a legfontosabb egyházi tisztségeket, a zsinati tagságtól az egyházkerületi főgondnokságig. Mindehhez szilárd alapul szolgáltak glasgow-i, baseli, athéni tanulmányi évei, svédországi, amerikai tanulmányúttjai. Szinte megszállotta volt a folyamatos önépítésnek, személyisége fejlesztésének. Arra mindig vigyázott, hogy túl ne lépje illetékessége határait, de szívesen dolgozott azért, hogy a képességei, produktumai alapján őt megillető munkaterületeket elfoglalja.

Igazi neki való életforma volt a cserkészlet. Egyik leglelkesebb cserkészparancsnok volt, akit ismertem. Emlékszem az 1926-os vajdácskai próbatáborra. Itt egy körletlátogatása alkalmával lendületes mozdulatokkal hajigálta ki a sátrakból a rendetlenül elhelyezett takarókat, párnákat, lepedőket, dobozokat. Akkortájt adtuk neki a vérszívásra utaló „Szúnyog” vulgót. Egyéb vulgóit is hamiskás mosollyal tűrte, s némelyiket élvezte is, például a *Gandhi* nevet. Olykor – szűkebb baráti körben – Gandhinak öltözve utánozta a cingár természetű nagy embert. Szellemes, csipős megjegyzései közszájon forogtak, s bekerültek a pataki diákvilág anekdotakincsének feljegyzett anyagába is. Egy ilyen szellemes megjegyzését már esperes korában mesélte el nekem Adorján József. Évfolyama több tagjának prédikálási stílusával nem volt Újszászy megelégedve. Évzárás alkalmával magához hívta őket rektori irodájába, s így minősítette őket: „Tiszteletes urak, maguk modorosak. Ezt le kell vetkőzniük”. Amikor Józseffükhöz érkezett, szúrósan ránézett, s csak ennyit mondott: „Tiszteletes úr, maga nem modoros... Maga modortalan.”

Próbálok most összeszedni azokat a személyiségvonásokat, amelyek segítségével Kálmán ércnél maradandóbb emlékművet – aere perennius monumentum! – faragott magának hosszú élete során. Törekvénynek látszó, de öröklés és kemény kerti munka révén erős, edzett test, mozgékony szellem, kitűnő memória, szuggesztív, hatékony személyes nevelőhatás, földön járó realitásérzék, a jelentkező szükségletek felismerése, modellértékű korszerű feladatok végiggondolása, a szükséges munkák koncepciózus megtervezése, megszervezése és végigvitele jellemzi őt. Nem hagy maga után félbe-szerbe hagyott feladatot, lett légyen szó akár faluszemináriumról, könyvtárról, adattárról, gyűjteményekről, népfőiskoláról. Szüneted-lyes rendszerrel, lomtalanító. Nagykönyvtári munkáját azzal kezdte, hogy az örökségül kapott impozáns nagytermet visszaadta eredeti rendeltetésének, megfelelő tárolóhelyse-geket hódítva vissza folyosókon, lépcsőterekben, majd végül a sok mindenre felhasználható „*repositórium*ban”. Mintha valami külön gyarapítási, megőrzési ösztön munkálkodna benne, olyan tárgyakkól teremt páratlan értékű gyűjteményeket – lásd adattár, anekta, levelezőlap, gyászjelentés, meghívógyűjtemény – amelyek legtöbb muzeológusnak, levéltá-rosnak, könyvtárosnak észébe se jutnak.

Nagy segítség számára pedagógiai tanulmányokon köszörült emberismerete és az emberekkel való bánni tudása. Kitűnő politikai szimata és páratlan hűsége kollégiumához érlelte meg benne azt a döntést, hogy 1945-ben több kisgyermekes családjával, terhes feleségével ritka kivételként nem mozdult sehova Sárospatakról. Milyen igaz a volt! Mint ahogy abban is igazat kell neki adnunk, hogy tudatosan vállalta azt a *Bethlen Gábor*-féle megtartó magatartást, amelynek jelképe a szél által meghajlásra kényszerített, ám a szélvihar elmúltán ismét fölegyenesedő fű. Olykor saját szűkebb körében is túlzónak minősített óvatossága is erénnyé minősült a sikeres megtartás eredménye révén. Amennyire nem volt része a kollégium feladásában, éppen annyira elismerendő, hogy magatartása segítségével mennyi mindent tudott átmenteni a nyitva álló jövő számára. De ezért – a múlthoz méltó jövőért – már a nyomában következőknek kell, korszerű és hatékony eszközökkel, küzdeniük.

Újszászy beteljesítette a maga „mitikus szerepét”! Mint ahogy beteljesítették mindazok az irányt mutató, ügyengető szereplők, akiknek összjátéka nélkül az Újszászy-monumentum nem épülhetett volna fel. Nem hagyhatom kiemelés nélkül feleségét, Deák Ilonát, aki nemcsak családi környezetének volt türelmes és aktív védelmezője, hanem képzettsége alapján is egyenrangú élettársa – kollégiumi múzeumigazgató minőségében – gyarapító és értékmegőrző munkatársa.

Emberi értékeink számbavételekor különösen éles hangsúllyal kell kiemelni azt az építő, pozitív hatást, amely nélkül tizedét sem tudta volna megvalósítani mindannak, ami keze, szelleme nyomán termelődött. Arra a fantasztikus hatásra gondolok, amelyet a közvetlen, személyes találkozások alkalmával még teljesen ismeretlen emberekből is ki tudott váltani. Akár egyszerűen berendezett munkahelyén, akár múzeumnak is beillő lakásában, a hagyományos, nagyméretű bőrhuzatos fotelekben vagy a terített asztal mellett ülve, jó király-hegyi borát hörpintgetve folyt a beszélgetés. Mindig óriási vendégjárás volt vendégszerető otthonukban, s igen gyakran került a látogató táskájába, szatyorjába egy kis kóstoló a zamatos hegyaljai szamorodniból, a kerti dióból és gyümölcsökből készült kisüstiből vagy diópálinkából. Kedves „ünnepi követői” voltak ezek az ősi pataki kollégium-nak.

Kálmán közvetlen személyes hatását szervesen egészíti ki hallatlanul széles körű levelezése hazánk, Európa és Amerika mindazon területére kiterjedően, ahol pataki diákok és egyéb reformátusok élnek. Ilyenek pedig, mint tudjuk és tapasztalhatjuk, mindenütt, újabban Afrikában, sőt Koreában is találhatók. Micsoda dokumentumnyaggá nőhetne az a számta-lan levél, amely Patakról indult el bárhová, s érkezett Patakra, az ő címére.

Persze, szép számmal vannak nyomtatott dokumentumai is Újszászy szellemi alkotómun-kájának is. Hozzám legközelebb állnak azok az írásai, amelyekben a magyar nép megerősíté-sének gyakorlati kérdéseivel foglalkozik. Ilyenek: *A falu* – Utmutatás a falu tanulmányozásá-hoz 1936. – *A sárospataki főiskola faluszemináriuma* (1947) és *Népfőiskolai tapasztalatok* (1947). Ezek az írásai maradandóan épültek be a magyar falukutató és szabadművelődési mozgalomba.

Azt hiszem, senki sem ismeri jobban Sárospatak múltját, s érzi jövő hivatását mint ő. Valamennyi pataki történelemformálóról tud minden fontosat. Történelmi séták a sárospa-taki református temetőben címmel két füzetben emlékezett meg a pataki halottakról, s azokról a sárospataki szellemmel rokon emberekről, akik a vele kialakult szoros kapcsolat

révén kéredzkedtek a pataki temetőbe, mint Móricz Miklós és felesége, Cs. Szabó László, Várkonyi Hildebrand Dezső.

De Újszászy Kálmán nem csupán a pataki szellem ébren tartója, hanem országos mozgalmak ösztönzője, nélkülözhetetlen harcosa is. A magyar anyanyelvi konferencia, a honismereti, az amatőr néprajzi gyűjtőmozgalom egyik szellemi vezére, számtalan, jelentős szerepet játszó hazai személyiség, és törekvő fiatalok bizalmasa, tanácsadója. Külföldi, főleg amerikai útjait mindig teljes bevetéssel használta fel arra, hogy minél több szellemi és anyagi értéket hozzon haza, és mindig kivétel nélkül csak a pataki kollégiumnak. Az ő személyének varázsán keresztül jelentős könyvtárak kerültek Patakra és találták meg végső helyüket a repositóriumban, a múzeumokban, amelyek anyagából sorjában lehet igen értékes, változatos tartalmú kiállításokat rendezni. S mi mindent lehetne még elmondani ünnepeltünk, életútjáról, pataki díszpolgárságáról, ami azt is bizonyítja, hogy nem minden szállóige fenéki igaz, például az sem, hogy senki sem lehet próféta a maga hazájában. Számos állami és egyéb kitüntetésé közül csak azt említem meg, hogy nyolcvanadik születésnapja alkalmából a Magyar Népköztársaság Zászlórendjével tüntették ki, de neki mindennél fontosabb a számtalan, Sárospatakot és hazánkat szerető barát szeretete és tisztelete, amely szüntelenül körülveszi őt. Ez persze azzal is jár, hogy nem kerülheti el néhány kicsi és szürke emberke irigységét. Az életmű végső egyenlegének megvonása már nem a kor- és egykori munkatárs feladata. Ez a munka a maradandó tények későbbi feldolgozóra vár.

A rendelkezésre álló keretek kitöltését egy tünődéssel fejezem be. Micsoda asszimiláló és mozgósító ereje lehet egy város, egy táj, egy intézmény, egy közösség szellemének! Az annyiszor emlegetett *genius loci*-nak, amely olyan mértékig magához tudja ragadni az egészen más környezetből ide került Újszászy Kálmánt, ahogy azt elvégezte, s tette másokkal is, akik ezzel a munkálkodó szellemmel közvetlen közelségből megismerkedhettek. Elvégezte annyira, hogy patakiság tekintetében, mondjuk ki bátran, megelőzte a legősbibb patakiakat is. A szellem asszimiláló hatását senki másban nem ismerhetjük fel jobban, kitapinthatóbban, mint benne. S ha most az országban valaki azt mondja: Újszászy Kálmán, akkor aki hallja, Sárospatak jut eszébe. Ugyanígy a Sárospatak hívőszóra az ő neve. Ennek az alakító pataki szellemnek a vonzáskörébe került a szombathelyi Káldi János költő is, amikor egyszer hosszabb időt Patakon töltött, s itt írt versét így fejezte be:

*Egy porfelleget sóhajtó falu is lehet
akár a világ közepe is
ha fiai után példa,
ha magatartás,
ha oly fényt ad az emberiségnek, akár
a Nap.*

Az azonosulás alapja annak az értékrendnek a felismerése, amelyet az ember követésre érdemesnek tart. E nélkül a felismerés nélkül nem következik be hiteles azonosulás, asszimiláció. Tovább tünődöm: vajon népünknek, nemzetünknek, társadalmunknak nem ugyanolyan hatékony vonzóerő-tartalékokat kell-e felújíttatnia, hogy szinte lehetetlen legyen kiszabadulnia magához rántó vonzó, érdemesnek, jónak tartott erőteréből. Ahogy a bolygók sem tudnak megszökni napjuk számukra megszabott pályáiról?

Most pedig hadd lehessen önzően szerénytelen, s idézhessem pontosan fél évszázaddal ezelőtt Sárospatakon elhagzott előadásom néhány sorát: „Nem elsősorban a talajban, a vízben, a táj képeiben, még nem is a sokszor emlegetett kövekben van a szellem, az éltető erő igazi kútforrása, hanem abban a tényben, hogy itt vagy ott valamikor csodás erők, isteni elrendelés következtében *értékes emberi munka folyt*, dinamikus szellem gondolkozott, összefüggéseket keresett, nemzeti értékeket termelt. Az emlegetett *genius loci* nem más, mint annak az emléke, élő emléke, hogy valamelyik helyen nagy nemzeti, politikai, vallási, nevelésügyi megmozdulások születtek, érték meg vagy robbantak ki, hozzáfűződtek a város,

a hely, az intézmények nevéhez, tőlük szinte elválaszthatatlanok lettek. Úgy egymáshoz tartoznak, mint a név és viselője.¹

Szeretettel és tisztelettel köszöntjük a 90 éves Újszászy Kálmánt, a pataki szellem egyik leghitelesebb megtestesítőjét, s szívből kívánunk neki hátralévő földi, majd tartós szellemi utóéletében sok-sok megérdemelt elismerést.

Harsányi István

Csengeren ülésezett a Nemzeti Örökség Bizottsága

Először tartotta vidéken soros ülését a Nemzeti Örökség Bizottsága, amely az ország építészeti örökségének védelmében a hivatásos műemlékvédők mellett társadalmi szervek képviselőiből áll.

Augusztus 3-án és 4-én Csenger városában ültek össze, tiszteletadásként a város vezetői és polgárai előtt, akik sajátos városi arculat kialakításán fáradoznak. Jeles ez a törekvés az elmúlt évek elsivárosodást tükröző, sematikus építészeti gyakorlata után, amelynek hosszan húzódó hatása ma is tapasztalható. A jellegtelen ABC-k, a betonbunker küllemű posták és OTP helyett a városi közösségek otthonait teremtették meg a csengeriek: iskola, egészségház, művelődési ház és sportcsarnok épült a polgármesteri hivatal, a templom és a parókia mellé. A bizottság határozatban ismerte el az építetők teljesítményét, a szándékot, hogy a jövő nemzedéke számára otthont adó, mással össze nem téveszthető építészeti környezetet teremtettek.

A Nemzeti Örökség Bizottsága ezen az ülésen hozott határozatot arról, hogy új védettségi kategóriát állít fel, melyet *Nemzeti Emlékhelynek* nevez. Ez az elgondolás tükrözi azt a szándékot, hogy ne csak a szokásos műemléki kategóriákkal leírható és döntően építészeti erényeiknél fogva nemzeti örökségként megítélt építmények kapjanak figyelmet és védettséget, hanem azok a helyszínek, területek, helyek, épületek is, melyek kiemelkedő jelentőségük nemzetünk életében. A Nemzeti Emlékhelyé nyilvánított területeket, épületeket a nemzet oltalma alá helyezi. A bizottság megbízta tisztségviselőit azzal, állítsák össze a Nemzeti Emlékhelyek jegyzékét.

Ilyen helyeknek számítanak a jeles történeti személyiségek és események által felmagasztosult színterek, vagy emlékezetes események jelképi értékű tanúi, melyek hozzájárulnak a nemzethez való tartozás érzésének kialakításához. A Nemzeti Emlékhelyek esetében – hasonlóan a műemlékekhez –, az ártó, veszélyeztető szándékokat szigorúan el kell ítélni, és az ilyen szándékok ellen a bizottság tagjai fellépnek.

A Nemzeti Emlékhelyé nyilvánítással kapcsolatban természetesen nemcsak a bizottság tagjai tehetnek előterjesztést, várják az ezzel kapcsolatos javaslatokat, előterjesztéseket.

Előként a hajdani és remélhetőleg majdani Nagygyéc község református templomát, és annak környezetét nyilvánították Nemzeti Emlékhelyé. Ez a templom jelenleg használaton kívüli, romos, és a falurombolás mementójaként helyeztetett a nemzet oltalmába. A templomot a 22 éve Szatmárban pusztító árvíz tette tönkre, amely elsodorta Nagygyéc falu házainak egy részét is. Az 1970-es évek bürokratikus „központi akarata” tekintet nélkül az ottlakók ragaszkodására és maradási szándékaira, kívül rekesztette a falut a védő körgáton. Gyökereitől elszakított falusi lakosságát pedig a környék falvaiba telepítette.

A használható házak jórészt is lerombolták, s így az elmúlt két évtizedben a falu temetőjét és néhány megmaradt épületét benötte a bozót, temploma kifosztva, romosan állt. A gyökereket azonban nem lehet könnyen eltépni. Nem csak az egyetlen, minden tiltás ellenére ittmaradó öreg házaspár ragaszkodott lakóhelyéhez. A falubeliek visszajártak művelni kertjeiket, a mezőgazdasági termelés részben megmaradt. Új betelepülő is érkezett, a falu hajdani lakosaiban is megerősödött a szándék a visszatérésre. Az építési tilalom feloldá-

¹A Nemzeti Örökség Bizottságának célkitűzéseiről és a védelem alatt álló létesítményekről lásd *Román András* írását a *Honismeret* 1992. 5. számának 29. oldalán. (Szerk.)

A nagygéci templom

sát várják, s azt, hogy a gát továbbépítésével falujuk is védelmet kap hiszen itt szeretnének élni.

Amikor a Nemzeti Örökség Bizottsága a templomot Nemzeti Emlékhelyé nyilvánította, egyben a nagygéci lakosok, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye önkormányzata és Csengersima község gondjába ajánlotta.

Augusztus 3-án este 6 órakor 22 éve először tartották a nagygéci romtemplomban istentiszteletet. Hogy ez megtörténhessen, nemcsak a református egyház törekvő igyekezete kellett, hanem egy példamutató, fiatalokból álló lelkes csapat munkája is.

1989 novemberében alapította meg az Országos Műemléki Felügyelőség az Örökségünk Őrei műemlékvédő ifjúsági szervezetet. A fiatalok Komlódtótfaluban táboroztak ezen a nyáron és a komlódtótfalusi Becsky-kúria helyreállításán dolgozva a nagygéci templomot is előkészítették, így kezük munkája nyomán az istentisztelet valóságos közösségi ünneppé vált. A templom környezetét megtisztították az emeletmagas bozótól, a hajdani templomkertet vesszőfonásos kerítéssel vették körül. Az ezen a területen talált szétszórt, meggyalázott csontoknak fejfás nyugvóhelyet létesítettek, a templomot megtisztították, és alkalmassá tették arra, hogy látogatói beléphessenek. A visszatért nagygéciek áhitattal léptek be templomukba, ahol fogadalmat tettek a templom helyreállításának segítésére. Úgy legyen!

Aznap este az Örökségünk Őrei fiataljai a Becsky-kúriát is visszavarázsolták barokk szépségébe. Ez természetesen csak illékony varázs volt, melyet gyertyafénnyel, virágkoszorúkkal és kedves, ünnepélyes fogadtatással értek el, a kúria ugyanis szintén romos, s mint első osztályú műemlék megmentésre vár. Ezek a fiatalok bíznak benne, hogy évek, vagy évtizedek alatt sikerül a helyreállítási munkát elvégezni, támogatókat és segítőköt találni.

A kedves esti ünnepség után másnap folytatta ülését a Nemzeti Örökség Bizottsága, melyen nemzeti örökségbe sorolt budapesti és dunántúli egyházi épületeket. Ezeknek listáját a következőkben közöljük.

A bizottság tagjai ezután a megye néhány egyházi műemlékét látogatták meg, melyek a magyar egyházi építészetben is páratlanok. Mint Csengeren és Csengersimán, ezekben a falvakban is szeretettel fogadták a NÖB tagjait. Nyíregyházán a megyeházán találkozottak a megye vezetőivel, akik szintén bizonyosságát adták a már megismert szatmári vendégszeretetnek.

Matyeczko Olga

A Nemzeti Örökség Bizottsága 1992. augusztus 3-í Csengeren megtartott ülésén az alábbi templomokat, egyházi épületeket sorolta a nemzeti örökségbe!

Budapest, Deák téri evangélikus templom, Dohány utcai zsinagóga, Egyetemi templom, Fasori református templom, Rumbach Sebastyén utcai zsinagóga, Szent Anna-templom, Budapest Szent István-plébániatemplom – Bazilika, Szent László-plébániatemplom, városmajori római katolikus templom. **Dunántúl**: Csemeszkopács – Szent Miklós-templom, Drávaiványi – református templom, Esztergom – Primási Székesegyház. **Felsőörs** – Bűnbánó Szent Mária Magdolna plébániatemplom. **Grábóc** – görög keleti templom. **Győr** – Loyolai Szent Ignác-templom, Győr – Karmelita templom, Egregy – római katolikus templom, Hídegség – római katolikus templom, Lébény – Szent Jakab apostol plébániatemplom, Ják – Szent György-plébániatemplom, Mánfa – római katolikus templom, Nemeskér – evangélikus templom, Pannonhalma – Bencés Főapátság, Pápa – római katolikus plébániatemplom, Siklós – Ferencs templom és kolostor, Sopron – Szent Mihály-plébániatemplom, Sopron – Bánfalva – Mária Magdolna-templom, Sümeg – Urunk Mennybemenetele plébániatemplom, Szigetvár – Szent Rókus-plébániatemplom, Tihany – Bencés apátság és plébániatemplom, Velemér – Szentháromság templom, Zirc – római katolikus plébániatemplom.

Gábor Áron-szobor Bereckben

Az 1849-es tragikus kőkösi csata időpontját, július 2-át követő szombaton, a Kovászna megyei Bereckben, a székely tüzérség megteremtőjének szülőfalujában szobrot avattak Gábor Áronnak. A kárpáti hágó erdélyi kapujában fekvő község népének régi óhaja teljesedett.

Varga Mihály sepsiszentgyörgyi fiatal szobrászművész alkotását egész napos ünnepségsorozattal avatták fel. Reggel kiállítás nyílt a helyi iskolában Gábor Áron életéről, ágyúöntésről. Itt Khell Odón, a Gábor Áron Alapítvány elnöke beszélt, majd Sombori

Sándor író és Incze László, a kézdivásárhelyi múzeum vezetője tartott előadást, a budapesti Erdélyi Szövetség nevében pedig Teleki János dr., a koltói Teleki Sándor gróf dédunokája szólott.

A római katolikus templomban tartott misét Csató Béla, gyulafehérvári római katolikus érseki helynök celebrálta. Ugyancsak ő avatta fel a szobrot a község főterén.

Gábor Áron köztéri szobrának felavatásán Garai Lajos berecki polgármester vette át az emlékművet. Ünnepi beszédekert mondtak: Tökés László nagyváradi református püspök, dr. Imreh István történész, akadémikus, Beke György író, az Erdélyi Szövetség elnöke és Magyar Lajos költő, a *Háromszék* főszerkesztője. Közreműködtek sepsiszentgyörgyi és marosvásárhelyi színművészek, és fellépett a Vox Humana kamarakórus.

Beke György

Áron-szobrok

Ahogy most visszaemlékezem, egykori kellemetlenségek eltűntek, s szándékom ellenére is a humor puha takarójába kell bugyolálnom szavaimat, amikor a háromszéki Gábor Áron-szobrok meg -emléktáblák történetfoszlányait egymás mellé fűzöm.

A sort a hatvanas évek végén a kézdivásárhelyi Turóczi Mózes-féle „ágyúgyár” helyére épített ház falára elhelyezendő emléktábla nyitotta. Az apró házacskába elhelyezett kiállítás megyei engedélyeztetése viszonylag simán ment. Úgy tűnt, a falra függesztendő márványlap körül sem kell bonyodalmat sejteni, mikor az avatónnepség előtt a kiviteleztetést M. Á. akkori munkatársamra bízta. Egyhetes távollét után hazaérkezvén, ügyintézőm feldúlt arccal fogadott: propagandatitkárunk határozottan megtiltotta az emléktábla elhelyezését. Nincs rá felsőbb engedély. Hiába szállítottuk ki a kézditamásfalvi Thury-kastélyból származó egykori asztal lap törött márványát (hogy ne kerüljön pénzbe) az uzoni sírkőfaragó és betűvészmesterhez, le kellett állítani a munkát. Dühömet visszafojtva ültem kocsiba... – Szankció lesz a vége! – figyelmeztetett M. Á. – Hadd legyen – replikáztam. – Csak az emléktábla a falra kerüljön... Nézd – mondtam –, ha S. C. intelligenciahányadosa elfogadható, amikor az avatónnepségen észreveszi az új táblát (hisz úgy tudja, a tiltásnak érvenyt szerzett), lenyeli a békát, s úgy tesz, mintha észre sem vette volna. Ha botránnyt csap, magát is kellemetlen helyzetbe kavarja. A tömeg előtt, felettesei előtt is... A felelősség az enyém, te közölted velem a tiltást. Én is veled megyek – vágta ki a rezet M. Á.

Uzonban az idős betűmetsző kortól és betegségtől párás, könnyező szemmel fogadott. – Nem lehet, fiaim – hajtogatta –, ha 3 éjjel és 3 nap dolgozom, amennyi még hátravan, akkor sem tudnám márványba vésní a több mint ötszáz betű... – Meg kéne azért próbálni a lehetetlent – így én –, tudom, hogy ez kegyetlen dolog. De nincs mit tenni. Tudom azt is, hogy az őrnagyot ideiglenesen az egyik uzoni kertbe hantolták el. Csak másnap vitték Eresztevénybe, végleges nyugvóhelyére. Ez az egyetlen éjszaka, kedves bátyám, még ha lehetetlent kérünk is, megérdemli, hogy a végletekig megerőltesse magát... – Megpróbálom – rebegte az öregúr, s a vésők után kotorászott a szerszámok között.

A tábla elkészült – most is ott a helyén. S. C. soha nem emlegette az ügyet. Pedig az avatónnepségen elvörösödött, amikor észrevette.

Az őrnagy hazatér

A kézdivásárhelyi Céh múzeum létrehozásával már nagyobb fába vágtuk a fejszénket. A múzeumlétesítés viszonylag simán ment, nemcsak Kézdivásárhely bolydult meg, hogy a kallódó vagy kegyelettel őrzött negyvennyolcas emlékeket, a céhek tárgyi és írásos anyagát összegyűjtse, hanem az egész Felsőháromszék. A történetet megírtam már, most csak jelzem, hogy Kováts Lajos egykori székelyudvarhelyi tanár, sepsiszentgyörgyi költő tanítványainak levélben jelezte (F. Á.-nak, M. L.-nek), hogy Gábor Áron hadapródiskola előtti tűzérszobra a múzeum hátsó udvarán áll nyakig a szemétkben, eldobott múzeumi kacatok, kopott gumiabroncsok, rothadt fatuskók között. Az őrnagyot háromszéki biztonságba kellene menekíteni. Dolgunkat megkönnyítette, hogy semmiféle leltárban nem szerepelt. Tehát nem volt értéke, nem kellett minisztériumi engedély, hogy egyik megyéből a másikba kerülhesen. A színház magasított rakterű díszletszállító tehergépkocsiját küldtük el. Beavatott

barátaink munkájának gondos összehangolása révén, mire a kocsi megérkezett, már a váradi építőtelep autódarujai „tisztá véletlenül” a helyszínen volt és beemelte a kocsi rakterére. (Utólag is köszönet a váradi múzeum akkori vezetőségének.) Az ágyús, álló alakos szobrot természetesen éjjel szállították. Segesváron állították meg forgalmista milicisták a kocsit. A szokásos ellenőrzés után, felfedezvén a félhomályban a raktéren álló alakot, rászóltak a gépkocsivezetőre: – Legalább ültesse le!

– Ültesse le maga – replikázott a sofőr. A történetet a kézdivásárhelyi szoboravatás után szimbólumértékűvé próbáltam átjatszani egy Utunkban közölt írásban (Az őrnagy hazatér). Megengedtem egy kis történelmi visszapillantót arra a témára hangolódva rá, hogy hányszor akarták az idők során az őrnagyot leültetni. Az Előre akkori mindenható főszerkesztője kihívásnak, gúnynak minősítette orcátlanságomat. Egyik akkor szolgálatos újságíró ócska gicsnek titulálta a szoborkompozíciót. A mű kálváriájával kapcsolatosan szava sem volt. Beke Györgynek, aki akkor munkatársi viszonyban volt az Előrével, a mai napig sem köszöntem meg a nyilvánosság előtt, hogy a legerélyesebben tiltakozva állt ki a szoborügyben, fuldokló dühének is szabad utat engedve a kegyeletstérts miatt. A szobortörténet apró mozzanataként másolom ide, hogy Váradról Sepsire érkezett a szállítmány. A daruval szándékosan helyeztettük a múzeumkert mellé, ahonnét, akárcsak a kocsi rakteréről, kiköszönt az arra járóknak. Számítottunk arra, hogy a szó nemes értelmében lokálpatrióta kézdivásárhelyiek „kipszkalják” onnét. Valljam be, hogy szorgalmaztuk is ezt?

Nagyfejűek a talapzaton

A csernátóni Tájmuzeum avatóünnepségére kolozsvári képzőművészek is érkeztek, Árkossy István, Gergely István és mások. Szegény megboldogult Cseh Gusztáv hívta meg őket, lévén maga is, ősei révén, innen származó. Az ünnepség meghatotta őket, kolozsvári szorongatásuk miatt (már akkor is!) ömlött belőlük a panasz. A múzeumavatás sikere talán el is kapotok egy kicsit, froclizni kezdtem őket, hogy ha ott nem lehet semmit tenni, miért nem tesznek itt, ahol lehet? Gergely Pityu ideges, indulatos természetű férfiú, és fenyegetőzve replikázott: – Mondd, kinek a szobrát készítem el? Ingyen is megteszem. De te vállalod, hogy fel is állítják! – Az alku állt, megszületett Bod Péter csernátóni szobra. Alkalmunk volt rá, s holmi kevéske pénzt fizettünk neki. Visszautasította, majd csak úgy fogadta el, ha ingyen készíthet egy másik szobrot. Így született a csernátóni Végh Antal-szobor. Végh Gábor Áron ágyúöntő műhelyének mestere volt. A konkrét ágyúöntést tulajdonképpen ő végezte, amíg Gábor Áron Bodvajtól Erdőfüléig, Nagyváradig vagy éppen Debrecenig járt-kelt. Gergely ezért a szoborért is kapott némi pénzt, s kölcsönösen kaptuk egymástól a bizalom akkora értékeit, hogy a sepi-szentgyörgyi Gábor Áron-szobor megalkotásával is őt bíztuk meg. Ikerszobor volt ez a Balcescuéval együtt. A bukaresti illetékesek ragaszkodtak ahhoz – ami bennünket egyáltalán nem zavart –, hogy Balcescu szobraként Izsák Márton már meglévő monumentális portréja állíttassék fel. Jelezték, hogy, igaz, szokatlanul nagy. A Gábor Áron portréját is ekkorára kell méretezni.

Elutaztam Marosvásárhelyre, lejegyeztem a szobor pontos méreteit, s átmentem Kolozsvárra Gergely Istvánhoz. Kisajtó, apró műhelye volt, akkora, mint egy sufní. Dühöngött, hogy ekkora mellszobrot nem lehet köztérre tenni. Győztem: mégis vállalta. A két szobrot gipszben Bukarestbe, egyenesen az öntődébe kellett szállítani. Az évfordulós dátum sürgetett. A nyerges vontatóra először a Balcescu szobra került fel. Éjszaka érkeztek Kolozsvárra Áronért, a műterem elé. S. C. megyei titkár is jött kiskocsival, hogy az őrnagyot megtekintse. Belépett az apró műterembe, amelyet a hatalmas szobor teljesen kitöltött, s a szűk hely térhatása miatt a valósnál is nagyobbak tűnt. Felordított, hogy ismét becsaptam. – Ez a szobor nagyobb, mint a Balcescué! Ezt így nem lehet, ez botrányos! – Mérjük meg – érveltem. Megmértük. Centire talált. Csak az nem, hogy a Balcescu fejhosszába az ovális arcon lévő szakáll is beleméretett. Ez a szakáll nélküli Gábor Áron széles homlokú és járomcsontú, kerekded arcának tömegét valóban megnövelte. Erre a méretvéteklor én sem gondoltam, s akaratlanul növeltük meg Áron koponyatérfogatóját. Az Áron-fej kihozatala újabb válságos pillanatot produkált. A keskeny ajtón nem fért ki. Gergely István dühében szétverte az ajtókeretet. Így állnak most is Csíki negyedi újabb állomáshelyükön. Mert egy idő után a várostervezők (fő)útjába kerültek, s ki kellett helyezni őket egy kevésbé látogatott, lezüllött negyedbe.

Fűrészes fővesztés

Közben visszakerültek Sepsiszentgyörgyre, az 1848–49-es obeliszk mellé az oroszlánok, s „rám dőlt” a másik szabadságharcos emlékmű, a köpec-ágostonfalvi. Képletesen szólva. Az illegális emlékműállítás ellenem – ellenünk – megfogalmazott vádja a politikai vezetés alsóbb régióiba is begyűrűzött. A központi kivizsgálás napjaiban világos volt, régi rutin és beidegződések szerint is, hogy ezért bizony súlyos büntetés vár rám – ránk. És elkezdődött a szimatolás egyéb „illegális” cselekedeteim után. Csernátonban Bod Péterre és Végh Antalra húzták ki a cinkust. Azzal érveltem, hogy csak az utak mellett, utcákon, köztereken felállított emlékművekre kell központi engedély. Ezek a múzeum belső terén állnak. Azért a sok ezer iskolaudvarokra, folyosókra stb., elhelyezett szoborért sem kért senki engedélyt, amelyeket az idők során felállítottak. A történelmi hősök garmadáját soroltam fel példaként. Igen ám, de Csernátonban néhány évig képzőművésztabor is működött. A marosvásárhelyi Dienes Attila, lévén makacs természetű férfiú, azt mondta, hogy eddig a mi Áronunknak mindenki hetykére, huszárosra pederte a bajuszát. Pedig kép sem maradt fenn róla, arcmását a rokonok vonásaiból alkották meg. Ő szakít ezzel a sablonnal. És készített egy magas homlokú, zömök testre képzelt tömött bajuszú portrét. A bajusz lefelé konyult. A megyei firtatók megbotránkozva vették észre, hogy én elkészítettem a saját portrészobromat s fel is állítottam azt egy köoszlopra, s a politikai vezetésnek és a köztudatnak be akarom adni, hogy az szakasztott az én fejem. És a szemtelenség netovábbja, hogy még élek, és már szobrom van. Nosza, eltakarítani! Ha Bod Péter uramékat nem lehet, legalább ezt. Egyfelől igen neves tudós húzta a harcsafűrészt (!), a másik végén Haszmann Palika. És levágták a fejemet. Most is ott van a múzeum eresze alatt egy bunkó kőfej. Vélt kötestem pedig ülőhelyül szolgált a fenyőfák közé fektetve az arra járóknak. Ha ott vagyok, mindig megnyugtat az, hogy valami hasznomat is veszik az emberek. Pihenésre alkalmat teremteni, nem hiábavaló dolog.

Sylvester Lajos

Técső visszaállítja történelmi címerét

A Felső-Tisza-vidék öt koronávárosa: Huszt, Hosszúmező és Sziget (jelenleg Romániához tartoznak), Visk és Técső Lipót császártól 1701. június 28-án címet kapott és ettől kezdve lett Sziget címere bölényfő, Hosszúmezőé ökörfő, Viské szarvas, Huszté két nyíl, Técsőé sas. A későbbiek során egyesítve is használták a címereket, mint az öt koronávos közös címerét.

1920-tól a Csehszlovákiához való csatolás után, majd az 1944-es annektálást követően az öt város nem használhatta címerét. Most sikerült, egyelőre Técsőn, visszaállítani a történelmi emléket. Az újonnan megválasztott városi tanács, amelyben túlsúlyban vannak a demokratikus irányzat képviselői, a magyar képviselőcsoport kezdeményezésére határozatot fogadott el, amelynek értelmében a város visszakapta címerét a használat teljes jogával és egyben elhatározták, hogy évente megrendezik Técső város napját, amelyre az alkalmat Károly Róbert 1329. évben kelt kiváltságos levele adta. A címer ünnepélyes visszaavatására nagyszabású rendezvények közepette került sor. A város főterén, a városháza homlokzatán, hatalmas méretű címer díszleg, amelyet ökumenikus istentisztelettel szenteltek fel. Több ezren – a városiak, a vidékiek, a külföldi vendégek – voltak résztvevői és szemtanúi a megható eseménynek, magyar, ruszin, ukrán együttesek szórakoztatták a nagyszámú közönséget, tudományos konferencia volt a város múltjáról, kiállításokon láthatták a történelmet felidézõ emlékeket, kirakodóvásáron lehetett vásárfiát vásárolni.

Végre valami szép, valami értékes, identitást erősítő ebben a válságos, áttekinthetetlen időben.

Dr. Szöllösy Tibor

Újjáalakult az Erdélyi Kárpát Egyesület

Az Erdélyrészi Kárpát Egyesület (EKE) 1891-ben alakult meg, majd később vette fel az Erdélyi Kárpát Egyesület nevet. Az egyesület az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) védnöksége alatt jött létre. Az EKE programja az 1892-ben induló Erdély című folyóirat programjával volt azonos: „Ismertetni akarjuk az erdélyi részeket: vadregényes, kies és bájos vidékeit, természet adta drága kincseivel, elsősorban megbecsülhetetlen és kevésbé becsült fürdőit és ásványvizeit, ismertetni egyes helyeit emberi kéz alkotta művelődéstörténeti és történelmi emlékeivel és nevezetességeivel, ismertetni azt, ami a legérdekesebb, ami a földet hazává teszi: az élő népet testi-lelki állapotában.”

Az értesítő egykori évfolyamait átlapozva tapasztalhatjuk, hogy igen színvonalas cikkek jelentek meg a turizmussal, a néprajzzal, a fürdőüggyel és az idegenforgalommal kapcsolatban, egyre több néprajzi tárgyú cikk, tanulmány kapott helyet. Megkezdődött a múzeumi anyag gyűjtése, s ezzel egyidejűleg felvetődött egy néprajzi múzeum létesítésének a terve is. Az EKE etnográfiai tevékenysége keretében, a múzeum létrehozásának anyagi feltételei megteremtése érdekében bálákat rendezett, sorsjegyet bocsátott ki. 1990-ben Kolozsvár városától 15 évi használatra ingyen megkapta Mátyás király szülőházát egy állandó jellegű táj- és néprajzi múzeum alapítására.

A Kárpát Múzeumot 1902. október 2-án adták át a Mátyás-szobor leleplezése alkalmával tartott ünnepségek során, Kolozsvárott. Az épület a továbbiakban nemcsak a néprajzi múzeumnak, hanem az EKE központjának is otthont adott, s rövid időn belül Erdély leglátogatottabb múzeumává vált. Bemutatta egész Erdélyt külön-külön teremben elhelyezett őshalászati, földművelési, fonó-szövő eszközök, kalotaszegi szoba, kalotaszegi konyha, történelmi szoba, erdélyi fürdőügy, pásztorok kiállításain keresztül.

Az EKE könyvtára 5000 kötetes könyv- és külön olvasóteremmel rendelkezett. A könyvtárban helyezték el a térképgyűjteményt is. A kolozsvári EKE-központ idegenforgalmi munkát is végzett, a város nevezetességeinek megtekintésére. A kirándulóhelyek és híres fürdők is rohamos fejlődésnek indultak, látogatottságukról számos cikk tudósított az Erdély lapjain. Az EKE eredményes tevékenysége folytán a székelyföldi ásványvizek palackozása és értékesítése is fellendült. Az egyesület értékes munkásságot fejtett ki, menedékházakat létesített, a fontosabb csúcson kilátókat épített. Radnaborbereken és a Dombháton üdülőközpontot hozott létre, s a tagok kedvezményes áron üdülhettek. Az Erdély folyamatos megjelenítése mellett az EKE figyelemre méltó kiadói tevékenységet is folytatott. Térképes útikalauzokkal, barlangi leírásokkal, fürdőismertetőkkal, kirándulási tervekkel és térképekkel ellátott turistantárakkal segítette az érdeklődőket.

Az első világháború után az EKE tevékenysége átmenetileg megszűnt. A háború alatt az egyesület tulajdonában lévő menedékházakat kirabolták, a turistautak és ösvények hídjainak faanyagát elhordták és eltűzelték. A megmaradt menedékházakat a román hatóságok berendezéssel együtt elkobozták, csak a Kolozsvár környéki bükki menedékház maradt az

EKE gondozásában. Az 1920-as években felvetődött az EKE újjászervezésének gondolata. Kirándulásokot, összejöveteleket szerveztek. Megalakult a kerékpáros- és fényképezési szakosztály. A kolozsvári törvényszék 1929. április 17-én (380 sz. alatt) jegyezte be az egyesületet, s így hivatalosan folytathatta tevékenységét. Az EKE módosított és a kolozsvári törvényszék által jóváhagyott alapszabályai kimondják: „Az Egyesület ügykezelési és tanácskozási nyelve a magyar, közhatóságokkal szemben az állam hivatalos nyelve. Az Egyesület működése kiterjed egész Erdélyre. Az egyesület politikával nem foglalkozik.”

1930-tól ismét megjelenhetett értesítője – az Erdély –, évi hat számban. Az 1930-as évek első felében megjelent cikkek és tanulmányok mind a fellendülésről tanúskodnak. A Tordai-hasadék előtt épített menedékház átadása volt a két világháború között az EKE legnagyobb és legünnepelesebb rendezvénye.

1935 után megindultak a támadások az EKE ellen. A város az EKE központi irodáját és a néprajzi múzeumot teljes anyagával együtt kiköltöztette Mátyás király szülőházából. Az állomány egy részét elmaradt házbér fejében elvették, s az akkor alapított román néprajzi múzeumnak ajándékozták. Az egyesületnek még négy ízben kellett a megmaradt gyűjteménnyel a város különböző pontjain bérelt helyiségekbe költöznie.

A királyi Románia hatóságainak módszeréhez tartozott: a vagyoneklobzás, erőszakos és törvénytelen kilakoltatás, az indokolatlanul magas adók és illetek kivetése, az irredentizmussal való rágalmazás, az Erdély és más nyomdatérmékek cenzúrázása, a helység- és más földrajzi nevek román nyelven történő írásának és kiejtésének kötelezése. Mindezek ellenére sem sikerült felőrölniük az EKE-t, amely az első világháború után mindinkább az erdélyi magyarság összetartójává vált.

1945-tel megpecsételődött az EKE sorsa is. A politikai, ideológiai változások az egyesület erőszakos beolvastatását eredményezték az 1945. március 4-én megalakult Erdélyi Népi Kárpát Egyesületbe. Az EMKE 1948. április 1-jéig működött, amikor is végleg felszámolták és beolvastották az országos szinten működő ONT-be (Oficiul National de Turism).

A Ceausescu-diktatúra éveiben csak a volt tagok emlékeztek az EKE-re és hivatalos értesítőjére, az Erdélyre, amelynek számaihoz nem lehetett hozzájutni.

Az 1989. decemberi fordulat után 1990. február 14-én alakult meg Kolozsvárott a KTE (a Kárpát Turista Egyesület), amely az EKE jogutódjának, célkitűzései folytatójának vallja magát. Gondozásában jelent meg a Gyopár. Természet és turizmus című közlöny, amely ugyancsak az előd, az Erdély című folyóirat céljainak megvalósítását tűzte ki maga elé. Programjába a honismertetést, a természet és környezet megszerettetését, a turistanevelést, a turizmus terjesztését vette fel.

A lap mindazokhoz szól, akik szeretik a természetet, annak megóvására és megismerésére törekednek. A számonként 1 ív terjedelmű közlöny szerény megjelenésű, de tiszta, szép betűivel jól olvasható. A célkitűzéseknek megfelelően cikkei igen változatosak, érdekesek, olvasmányosak. A lap állandó rovatai: turisztörténelem, térképpel ellátott tájbemutató, környezet- és természetvédelem, természetjárás, térképvázlatos túrajavaslat, sportrovat (sielés, tájfutás, alpinizmus), barlangászat, tudományos ismeretterjesztés, gombászsarok.

Az első évfolyam első négy száma Ajtay Ferenc sorozatát közli az EKE rövid történetéről, az EKE centenáriumi rendezvényeiről. A Közlöny 1991. év 5. számában olvashatunk az év legjelentősebb eseményéről, az ismételten újjáalakult Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE) hivatalos elismertetéséről és bejegyzéséről a kolozsvári bíróságon, ami a 123. sz. alatt 1991. október 4-én történt meg.

Híreket kaptunk Gyergyószárhelyen, Kolozsvárott és Tordán megrendezett Tulogdi János (1891–1979) centenáriumi rendezvényekről.

Az újjáalakult egyesület eredményes tevékenységét bizonyítják a külföldi kapcsolatfelvételek, a kirándulásszervezések és sikeres lebonyolítások, a túravezető-tanfolyamok szervezése is.

A szerkesztőbizottság a szerzői gárda bővítésére, valamint a terjesztés problémáinak megoldására törekszik, hiszen az Erdélyi Gyopár fennmaradása ettől függ. Örömmel üdvözljük a lapot, amelyre igen nagy szükség volt, magyar nyelven eddig „a túrázással, barlangászással, és mindennemű természetjárással kapcsolatos hírek, események csak szájról szájra terjedtek”.

Pintér Annamária

Faragókiállítás Balatonlellén

Huszonharmadik alkalommal rendezte meg az országos fafaragó pályázatot a Magyar Művelődési Intézet, a Somogy Megyei Közgazdasági Tanács, a Balatonlelle Város Önkormányzata és a Balatonlelle Művelődési Ház. Az id. Kapoli Antal Kossuth-díjas fafaragó, a népművészet mestere emlékére meghirdetett pályázat felhívására 108 faragótól 430 tárgy érkezett, melyekből a bírálóbizottság 174 darabot fogadott el. A pályamunkákból augusztusban Balatonlellén a Művelődési Házban országos fafaragó kiállítás nyílt.

A népművészet tart meg bennünket magyarnak – idézte Györffy István ma is időszerű gondolatát Bánszky Pál művészettörténész a megnyitón. Mint mondta, az utóbbi években megélnékvült a népművészet iránt az érdeklődés, ezt mutatja, hogy az idén a korábbiaknál lényegesen több pályázati tárgy érkezett. A hagyomány és korszerűség nem föltétlen ellentétpárok – hangsúlyozta –, feltételezheti is egyik a másikat.

Az országos faragópályázat díjait Halász Péter, a Magyar Művelődési Intézet igazgatója adta át. Gosztonyi Zoltán népi iparművésznek Kapoli-emlékdíjat adományoztak egységes stílusban megfogalmazott, a Kapoli-motívumkincset ötletesen felhasználó kollekciójáért, melyben fűszertartók, dobozok, ékszerek egyaránt megtalálhatók. Első díjjal jutalmazták Lukács Lajos népi iparművészt, az észak-magyarországi csontfaragó művészeti hagyományát és gyakorlatát megvalósító kürtjéért, ivótülkeiért és Ambrus Józsefet szoborcsoportjáért, melyek a népművészeti hagyományokhoz kötődnek.

Második díjat kapott Csehely István népi iparművész, az ősi csontfaragó motívumokat harmonikusan felhasználó faragott kürtjéért és fűszertartóiért; Horváth Béla, a népművészet mestere, parasztkorok stílusban fogant asztali tükréért; Kobl János népi iparművész régi, stilizált motívumokat felhasználó löportartójáért, illetve hagyományos díszítéssel faragott gyufatartójáért és Serényi László, a népművészet mestere, faliképeért.

A bírálóbizottság harmadik díjjal illette Szentkereszti István népi iparművészt szép formájú evőeszközeiért, Freund Jánost bútoraikért és játékaikért, Nemes Ferencet igényesen megformált botjaiért és Répás Jánost szoborcsoportjáért.

A Balatoni Intéző Bizottság különdíjjal jutalmazta Bátor Mihályt bútorgarnitúrájáért, a Balaton Alapítvány díjat Szabó Ervin kürtjeiért és ivótülkeiért kapta. A Bethlen Alapítvány különdíjat adományozott Cs. Kiss Ernőnek, a népművészet mesterének mívesen kialakított, csontbetétekkel díszített fűszertartójáért. A Földművelésügyi Minisztérium Jankovics Tamást, a Siotour Mede Jánost és a Balatonföldvár Csepeli Istvánt részesítette különdíjban. A megnyitón a jelenlévők megkoszorúzták id. Kapoli Antal szobrát.

A bírálóbizottság megállapította: idén számos fiatal tehetség mutatkozott be. Remélhető, Balatonlelle kulturális hagyományának eme szép példáját a következő években tovább őrzik.

Frigyessy Ágnes

Kecskés Péter felvételei

A Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaságról

A Honismeret olvasói a lap 1990/2–3. számából értesülhettek róla, hogy 1989. december 9-én megalakult a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság. Azóta három év telt el, így időszzerűvé vált az eddig kifejtett tevékenység rövid összegzése.

A CSMNT – jellegéből adódóan – elsősorban tudományos tevékenységet folytat. Különösen fontosnak tartja a térségben élő nemzetiségek kutatását, a kultúrák egymásra hatásának vizsgálatát. E célból tudományos konferencia megszervezésére is vállalkozott az elmúlt év folyamán, ahol neves cseh, szlovák és a Kárpát-medence különböző területein élő magyar néprajzkutatók találkoztak és ismerhették meg egymás kutatási eredményeit. A tanácskozáson elhangzott előadások a közeljövőben – magyar, szlovák és német nyelven – nyomtatásban is megjelennek.

S ezzel már érintjük a társaság egy másik fontos tevékenységi körét – a publikációs tevékenységet. A Hírharang című negyedévenként megjelenő információs periodika mellett említést érdemel a Népismereti Könyvtár sorozat, aminek első kötete, a Vály-völgy¹ már megjelent, s további két kötet megjelenése várható a közeljövőben. A társaság egy következő sorozata Utánpótlás címmel jelenik meg, ebben a füzetben a kezdő néprajzgyűjtők munkái látnak napvilágot. Ez azt igazolja, hogy a CSMNT a tudományos tevékenység mellett nagy súlyt fektet az utánpótlás nevelésére. E célból néprajzi gyerektáborokat szervez általános iskolás korú gyerekek részére, valamint néprajzi tanfolyamokat középiskolás diákok számára.

1992. június 29–július 5-e között került sor a III. néprajzi továbbképző tanfolyamra. Az eddigi hagyományoknak megfelelően zömében középiskolás diákok vettek részt rajta, akik az egykori Abaúj-Torna megyei Szepsiben voltak elszállásolva, s néhány Bódva-völgyi faluban (Áj, Somodi, Zsarnó, Jánok, Bodoló, Makranc) végeztek terepmunkát. A résztvevők megismerkedtek a gyűjtött anyag feldolgozásának módszerével is. Munkájuk eredménye a CSMNT kiadásában nyomtatásban is megjelenik, az Utánpótlás egyik következő füzetét a bódva-völgyi dolgozatok töltik meg. A tanfolyam hallgatói a teregyakorlat mellett elméleti előadásokat is hallgattak, s a tábor végén vetélkedőn mérték össze tudásukat. A jól sikerült kitűnő hangulatú néprajzi tábor szakmai irányítását Ág Tibor, Bodnár Mónika, Fehérvári Magdolna és Liszka József végezték. Ők négyen a jövő évi néprajzi tanfolyam szervezését és vezetését is vállalták, így biztatónak látszik a folytatás.

Bodnár Mónika

Búcsú dr. Volly Istvántól

A közelmúltban vettünk búcsút dr. Volly István gyémántdiplomás tanár, népzenekutatótól, a Magyar Néprajzi Társaság, a Művészeti Alap, a PEN Club és a Fészek tagjától. Mi somogyiak a többi között Vikár Béla élettrajzát köszönhetjük neki. Volly végigjárta azokat a somogyi falvakat, ahol Vikár gyűjtött. Tanulmányozta Vikár gyűjtési módszereit és maga is végzett kiegészítő gyűjtéseket. Hamarosan meg is jelent aztán Vikár élettrajza a Somogyi Almanachban.

Volly István a kiskunsági Peregén született 1907-ben. Tanító apját később Budapestre helyezték és ő is ott élt, de a népdalokhoz kapcsolódó első emlékei szülőfalujához kötődtek. Gimnáziumi tanulmányait Vácott végezte, majd Baján szerzett tanítói oklevelet. A zeneakadémián is tanult, Kodály Zoltán tanítványaként 1937-ben, zeneszerzést végzett. Az 1930-as

¹A Vály-völgy megvásárolható, illetve megrendelhető Komáromban a Duna Menti Múzeumban, Rimaszombatban a Gömöri Múzeumban (ára 88 Kcs + postaköltség), valamint a putnok Gömöri Múzeumban (ára 250 Ft + postaköltség).

évektől a Néprajzi Múzeumban dolgozott *Lajtha László* mellett, *Balla Péter* társaságában. 1948-ban Szegeden, *Bálint Sándornál* doktorált.

1922-ben kezdte a népdalgyűjtést, s ebben a tárgykörben számos előadást tartott a Néprajzi Társaságban és a rádióban. 1951-ben megszervezte a Fővárosi Népi Zenekart, amelynek alapító igazgatója volt. Közben számos publikációja jelent meg a legkülönbözőbb helyeken. Elsősorban zenei vonatkozású tanulmányaival, köteteivel, újságcikkeivel, előadásaival szolgálta a magyar zene – népzene ügyét. Munkái címének teljes felsorolása szinte lehetetlen. Néhányról azonban föltétlen szót kell ejtenünk. *Peregi karácsonyi énekek* (Ethnographia, 1931.); *Betlehemező fővárosi gyermekek*, 1935.; *Erdélyi karácsonyi népi játékok*, 1940.; *Népi játékok I–III.*, Bp. 1938. 1939. 1945.; *Útik a rézdobot!* (az 1848-as szabadságharc dalemlékei) Bp. 1948.; *101 Mária-ének* (vallásos szöveggel élő régi népi dallamok) Bp. 1948.; *Somogyi „Kalevala” – Vikár Béla Somogyban*. Kaposvár, 1959.; *Bajai tamburások* Bp. 1964.; *Karácsonyi és Mária-énekek – 277 karácsonyi és 101 Mária-ének*. Bp. 1982. Több régi népszínműhöz és vígjátékhoz írt kísérőzenét.

Nehéz bármiféle értékrendet tenni kisebb vagy nagyobb terjedelmű munkái között, hiszen minden alkotói tevékenységében ott munkált a tudományos elhivatottság, népének szolgálata. Fontosnak tartotta, hogy nem elég a nép dalait följegyezni, és megmenteni a pusztulástól, hanem oda kell figyelni szakrális hagyományaira is.

Számos előadást tartott 1946-ban például a *Molnár István* táncművész vezette Balatoni Népfőiskolán, Siófokon. E nekrológ írójának felkérésére örömmel vállalta *Együd Arpád* Siófokon gyűjtött szakrális énekeinek kottázását és kísérőtanulmányt is írt hozzájuk.

Volly portréjához tartozik még, hogy 80 éves korában vállalkozott Siófokon egy előadásra, amelyet a kiliti bábos, betlehemes játékokról tartott. Ezt Balatonkiliti egykori mestere, *Peterdi László* gyűjtötte – a Néprajzi Múzeum adattárába került –, aki felfigyelt a népszokások szépségére s nem hagyta feledésbe merülni. Előadásában arról is szólt, hogy a Balaton-vidéki betlehemes játékokhoz hasonló népszokásokat folkloristák gyűjtötték Erdélyben, Szabolcs-Szatmárban és Esztergom vidékén is.

Dr. Volly István temetése július 3-án volt a Farkasréti temetőben. Sokezer nyi tanítvány öle tanulta a népdalt és éneket, tisztességet és hazaszeretetet.

Matyikó Sebestyén József

HÍREK

Tompa Mihály emléke Susán

Tompa Mihály 1850-ben, az akkori Gömör megyében lévő Susán élő sógorát látogatta meg, s ekkor írta meg a *Gólyához* című híres versét, amelyben a szabadságharcot siratja el, egyben további ellenállásra buzdít benne. Az a fa, amelyen – ennek emlékére – az emléktáblát elhelyezték, kiszáradt, ezért kivágták. A táblát id. Tóth Béla örzi otthonában.

A közelmúltban a susai templomhegyen ültettek másik fát Tompa Mihály tiszteletére. Az emlékfát a 89 éves Léhi Dezső helyezte a földörbe, *nőjj nagyra* szavak kíséretében. A kis esemetét különben az a hét diófa veszi körül, melyeket még 1918-ban ültettek annak a hét falubeli lakosnak az emlékére, akik az első világháborúban veszítették életüket.

Kerékgyártó Mihály

Itt állt az a fa, melynek árnyékában Tompa Mihály a Gólyához című versét írta